

Poglavlje dvanaesto

IZGON IZ ŠKOLE

Toga jutra ništa nije slutilo na zlo, a onda sam se iznenada našao na ulici kao izgnanik. Školski dan 27. travnja 1949. počeo je normalno, bez ikakvih vidljivih znakova da se nešto sprema. Tijekom sata hrvatskog profesor Krešić je dvanaest puta upotrijebio riječ ‘konkretno’; ‘konkretno’ i ‘plastično’ bile su redovite riječi u njegovom govornom vokabularu, i uvijek sam se zabavljao nastojeći pogoditi koliko puta će ih izgovoriti u koliko minuta. Naš sukob u vezi s mojim referatom o Krleži bio se malo slegao, ali među nama je i dalje strujala neka nijema napetost, i uvijek je mračno odvrćao oči kad bi mi se obratio s pitanjem.

– Druže Pivčević, kako Vi ocjenjujete lik Laure u Krležinoj drami *U agoniji*?

– Mislim da je Krleža na vrlo *plastičan* način oslikao karakter jedne neuravnotežene i razočarane žene...

Čekao sam njegovu reakciju. No, on je samo gledao u pod i važno kimao glavom.

– Konkretno, to je lice iz jedne tipično trule buržoaske sredine... – počeo je, razvlačeći samoglasnike. ‘Terzić, možete li Vi to malo potanje objasniti?’

Terzić se nevoljko digao i počeo iza uha, ali nije se trebao brinuti, jer je Krešić kao obično odmah sam odgovorio na svoje pitanje, razglabajući na dugo i široko ne znam po koji put ‘unutrašnje suprotnosti’ građanskog društva. Terzić je na čas ostao

stojeći, a onda zbunjeno sjeo. Nekolicina su se počela vrpolti u klupama, u bojazni da na njih ne dođe red, dok su drugi šarali olovkama po papiru ili pogledavali na sat. Duško Nožica, koji je sjedio do mene, po običaju je krišom slagao harmonije na iscrtanom notnom papiru u pripremi za svoju lekciju *solfeggia* u glazbenoj školi. Toplo proljetno sunce strujalo je kroz prozor u razred, i čestice prašine su titrale u snopovima svjetla.

Iz svojih ondašnjih bilježaka vidim da je na rasporedu poslije hrvatskoga bio sat povijesti, ali nijedna pojedinost mi nije ostala u pamćenju. Mrzio sam satove povijesti, ne toliko zbog predmeta, koliko zbog osobe koja nam je povijest predavala. To je bila jedna tamnoputa ženska srednjih godina malog stasa, zgužvanog i mrzovoljnog lica i glasom takve ubitačne monotonije, da bih, kad je prošla mimo moje klupe, okrenuo glavu i zakašljao da je ne čujem. Zvala se Mara Cotić, ali nikad nisam mogao utvrditi odakle je porijeklom. Povijest (koju je, usput, ona režimskim rječnikom zvala 'istorija') učio sam s tolikom mrskošću, da mi je bilo teško memorirati najosnovnije datume i činjenice, i od svih predmeta to je bio jedini koji mi je zadavao brige kad bih mislio na maturu. Bio je kraj travnja i školska godina se za nas rapidno približavala kraju. Nastava za 'osmaše' završavala se ranije nego za ostale, jer je trebalo pripremiti se za naturalni ispit, do kojega je bilo svega oko dva mjeseca. Male grupice osmaša već su se počele sastajati privatno da ponavljaju gradivo. Duško, kojemu sam još ranije tijekom godine malo pomagao s referatima za satove hrvatskog, dolazio je sada k meni u Biokovsku, gdje sam tada stanovao, da zajedno repetiramo matematiku, ali to se pokazalo lakše nego što smo očekivali pa smo se zabavljali time što smo konstruirali iz kartona jedan dodekaedar, odnosno 'platonsko' čvrsto tijelo s perfektno sukladnim pentagonalnim plohami, i darovali ga za školsku matematičku zbirku. Povijest smo namjerno zaobilazili. Gradivo povijesti bilo je posebno opsežno, i pored opće povijesti od Antike do modernog doba (koju smo, usput rečeno, učili iz prevedenih ruskih udžbenika) uključivalo je okljaštrenu i

marksistički zapakiranu hrvatsku povijest, i to u sklopu povijesti drugih jugo-naroda, zatim 'Narodnooslobodilačku borbu', historiju jugoslavenske Komunističke partije, noviju rusku, pa sovjetsku povijest, komunističke pjatiljetke, i tko bi mu znao što još; ali nikome se nije dalo biflati taj dosadni materijal.

Među našim nastavnicima bila je također jedna Zagrepčanka, po imenu Zdenka Vernić, koja nam je predavala filozofiju. Otprilike istog stasa i dobi kao ona 'povjesničarka', imala je također smežurano, ali blijedoliko i bistrije lice i visoko čelo. Držala se ukočeno i glavu je uvijek okretala zajedno s cijelim tijelom kao da se boji da će joj spasti s ramena. Imala je afektirani piskav glas i ledeni osmijeh. Kosu je uvijek nosila u turbanu s velikim čvorom na tjemenu i po izgledu je sličila na egiptasku mumiju. S njom sam se neprekidno hvatao u koštac, ponajviše jer je odbijala upuštati se u diskusiju problema, koji su me zanimali, te se, valjda u strahu da se ne udalji od partijske linije, strogo ograničavala na rezimiranje glavnih povijesnih filozofskih teorija iz marksističke perspektive.

Kada je na početku godine po prvi put došla k nama u razred, njezino ime me podsjetilo na jedan članak o jednoj semi-filozofskoj temi – naslov mi je izmakao iz sjećanja – iz pera tada već pokojnog zagrebačkog profesora Vernića, na koji sam naišao u jednoj knjizi u splitskoj Gradskoj knjižnici. Nagadao sam da se radi o nekom njezinom srodniku, možda čak ocu, i odnio knjigu u školu da joj pokažem. No, kad sam joj pred katedrom predočio knjigu prije početka sata, počela se nervozno meškoltiti i otklonila je da pogleda članak.

– 'Ah, da, da...', promucala je, 'to je davno bilo.' Odmahnula je rukom, dajući znak da ne želi nastaviti razgovor, te brzo dodala, valjda iz opreza: 'On mnogošta nije jasno vidio, razumije se...' Nije objasnila tko je bio 'on' i jesu li doista bili u rodu; međutim ono 'razumije se' neočekivano joj je zahripilo u grlu i glas joj je zamro, a krv joj je šiknula u blijede obraze. Onda se brzo pribrala i zauzela ozbiljnu, izrazito neprijateljsku pozu, te mi naredila da se vratim na svoje mjesto.

Vratio sam se u klupu, ali učinilo mi se na trenutak da sam ispod ukrućene vanjske maske otkrio trzaj jednog ranjivog i pristupačnijeg bića, i osjetio se dovoljno okuražen da joj idući put dadem na čitanje jednu kratku radnju, koju sam na vlastitu pobudu bio sastavio o Spinozi. Još sam, naime, u listopadu prethodne godine u splitskoj Gradskoj knjižnici bio pročitao njegovu *Etiku*, i ta teško probavljiva rasprava puna misterioznih propozicija i zakučastih argumenata, dojmila me se više nego ijedan drugi filozofski tekst s kojim sam dotada bio došao u doticaj. Nisam isprva mogao dokučiti razlog, jer mi je malo od svega toga bilo razumljivo, a onda sam počeo sve čitati ispočetka, pa još jednom iznova, odlomak po odlomak, posrćući i tapkajući u mraku, frustriran i fasciniran u isti mah, dok me najzad ne bi svladao umor. Sjećam se da su mi pojedine riječi i fraze danima kolale i kopkale po glavi. Dizao sam se s njima i lijegao, ali ništa se nije slijevalo u suvislu cjelinu i u meni se sve više ustaljivalo uvjerenje da na Spinozine zamršene argumente gledam kroz krivu prizmu. Spinozu sam bio otkrio kroz njemačke romantičare, koji su u njegovom 'panteizmu' crpili nadahnuća za vlastita maštanja o bogom-prožetoj prirodi, i to je obojilo moj pristup. Onda sam se jedne večeri odšetao u luku, i dok sam s jednog napuštenog gata gledao odraz zvijezda u mirnoj vodi, učinilo mi se da najposlije razumijem što je on doista želio reći. Ključna poruka nije 'panteizam', nego racionalnost filozofskog objašnjenja svijeta. Ako je razum suveren, onda je ne samo neprihvatljiva nego štoviše nesuvisla koncepcija transcendentnog boga-stvoritelja. Svijet u sebi nosi vlastiti ključ. No, premda se sva racionalna objašnjenja neminovno korijene u samom svijetu, te dakle imaju imanentnu osnovu, to istodobno ne znači da je materijalistička koncepcija svijeta opravdana, ili čak smisljena. Upravo obratno, materijalizam, u ma kojoj formi, bez obzira kako on bio 'dijalektički' rafiniran, isto je tako racionalno neodrživ kao teorija o izvansvjetskim korijenima svijeta. U tome se sastojao Spinozin veliki uvid, i što sam se više u njega udubljavao to me više ispunjavao osjećaj

nutarnje slobode. Moja privatna prepirka s biblijskim Bogom, koja je počela u mojoj jedanaestoj godini, kad su s ceste donijeli u kuću ostatke moga mrtvog oca, sada je počinjala dobivati svoje pojmovne okvire.

Verničeva je uzela moju radnju bez oduševljenja, obećavši da će je pogledati 'kad dospije', ali budući da ju poslije toga više nije spominjala, odlučio sam na svoju ruku organizirati 'kružok' i prodiskutirati radnju s drugovima, uz izliku priprema za maturalni ispit. Tek tada se prenula u akciju. Kao razrednica nije mogla dopustiti da se mimo nje tako nešto poduzima. Osim toga nikakva individualna inicijativa nije bila po volji školskim vlastima, a još manje partijskoj organizaciji, a kao članica Partije bila je odgovorna za naš ideološki odgoj. Na brzinu je dakle organizirala dva debatna sastanka u svrhu 'raščišćavanja nekih tema od općeg interesa'. Direktor, rekla je, stavio joj je na raspolaganje profesorsku zbornicu i možemo se tamo sastati pod večer, poslije škole. Svatko ima pristup. Ona će sama otvoriti debatu. Koja tema nas zanima?

Predložio sam da prvi sastanak posvetimo psihoanalizi, dijelom jer se ona u jednoj lekciji bila kritički osvrnula na Freuda, a dijelom jer je većina nešto znala o toj temi, pa se moglo očekivati da će sastanak biti dobro posjećen. I doista je tako bilo. Zbornica se brzo ispunila, pa je čak bilo došlo nešto đaka iz drugih razreda. Došla je također Mira, školska bibliotekarka koja je tada bila u šestom razredu, i u koju sam trenutno bio zaljubljen do ušiju. Sjela je do mene i promatrala me knjiški s izrazom hladne znatiželje, kao da hoće reći: 'Dobro, u redu. Šta sad?' U mislima sam ubrzano počeo tražiti izliku za uzmak, ali vrata su se već bila zatvorila i svako napuštanje dvorane u tom času izgledalo bi kao kukavički bijeg. Mira je već bila podrugljivo podigla obrve, gledajući me kako se vrpeljim na stolici kao smeteni deran.

Začudo u to doba Freud i njegove teorije o seksu nisu ostavile na mene neki značajniji utisak, premda su snažni seksualni impulsi uzdrмали moju maštu. Daleko više me privlačio Freudov psihoanalitički kolega i takmac Alfred Adler, koji je

crpio svoje ideje iz Nietzschea i koji je glavne izvore ljudskih neuroza tražio, ne toliko u potisnutom seksu koliko u frustriranoj volji za moć. Freuda sam čitao sa zanimanjem, pokatkad čak s užitkom, ali Adler mi se učinio bliži istini. Kao obično Verničeva i ja smo i ovog puta ukrstili koplja. Ona je neizbježno kušala ograničiti se na informativni razgovor, nudeći uobičajne konfekcijske formule o 'preživjelim pojavama građanskog društva', a ja sam htio svrnuti diskusiju na opći problem motivacije ljudskih akcija, uključujući *političke* akcije. Što se atmosfera u dvorani više usijavala, to su moja pitanja postajala sve upornija i drskija. Ubrzo se cijela debata pretvorila u verbalni dvoboj između nas dvoje. Najposlije je ona razdraženo zaključila sjednicu.

Poslije toga više nije bilo 'debata'. Izgovor je bio da se treba koncentrirati na pripreme za maturalni ispit. S vremenom su moji odnosi s Verničevom ušli u smireniju kolotečinu, premda smo se nelagodno osjećali u prisustvu jedan drugoga i napetost među nama nikad nije potpuno iščezla. Međutim moj opći osjećaj frustracije se produbljivao, jer nije bilo nikoga s kim sam mogao raščlaniti misli koje su me salijetale i rojile mi se po glavi. Još od početka školske godine stanovao sam s bratom u Splitu u Biokovskoj ulici kod obitelji Erak. Dnevna putovanja su nas obojicu iscrpila, i brat je sve više zaostajao u svojoj Ekonomskoj školi, u koju je bio dospio po sistemu kvota a ne po vlastitoj volji. Selidba u Split je za obojicu nas bila jedini spas. Odlazak iz Omiša za mene je također značio prekid redovitog kontakta s Ivicom, premda sam već pri kraju ljeta počeo osjećati da se naša intelektualna veza istrošila, dijelom zbog mog tadašnjeg vrtoglavog unutarnjeg rasta, a dijelom i jer su se moji interesi sve više razvijali u smjeru problema koji su ležali izvan njegova neposrednog vidokruga. Intelektualna uzbuđenja prošlog ljeta već su davno bila potisnuta u drugi plan novim događajima koji su se gomilali na mom obzoru i okupirali mi duh.

Tražio sam olakšanje od svojih unutarnjih tenzija sanjareći o Miri. Ona je također dolazila u Gradsku knjižnicu i često

smo sjedili nasuprot jedan drugome za istim stolom, uzajamno se mjeřeći pogledima. U školi sam kod nje posuđivao knjige u školskoj biblioteci, i koji put bi se zajedno prošetalı za vrijeme školskog odmora i govorili afektirano o važnim problemima literature. Ustvari, činilo se kao da je ništa drugo ni ne zanima, i svojom distanciranošću i zvonkom samouvjerenom dikcijom davala je dojam takve strahovite kontrole i pribranosti da se nikad nisam usudio dodirnuti je, premda sam gorio od želje. U školskom dvorištu za to nije bilo prilike, a izvan škole nije se htjela sastajati. Samo jednom prilikom – nisam mogao doći kući zašto – pristala je da se nađemo vani, pa smo se u kasno proljetno popodne prošetalı jednim šumovitim obronkom na sjevernoj strani Marjana, i za vrijeme kratke stanke na jednoj čistini, dok je ona studiozno razglabala filozofsku problematiku Goetheova Fausta, poljubio sam je u obraz.

Aroma mliječno-bijele mekane kože na njezinom licu mješala se s mirisom čempresa i borove smole i svijet mi se zaljuljao pred očima. Obuzeo me takav osjećaj razdragane ošamućenosti da mi se iznenada razvezao jezik, pa sam počeo recitirati stihove pravo i naopačke i brbljati bez veze o praiskonskoj vatri i smaku vremena. Ona me pogledala u čudu, nerвозno se nasmijala i ustala da krene natrag, i jaz koji se iznenada otvorio među nama ispunio me stidom. Hodali smo bez riječi prema gradu, oboje smeteni. Kasnije toga dana, na gradskom trgu, gdje se podvečer obično okupljao sav svijet, primijetio sam je preneražen izdaleka kako zadihano govori s nekim tamnoputim muškarcem s obješenim brkom, očito nastojeći da mu se sviđi. Sutradan za vrijeme školskog odmora opet smo razglabali o literaturi, ali iz našeg se razgovora iscijedio sjaj i ona toplina koja me je jučer bila obuzela, zakržljala je u ožiljak.

Poslije toga naši školski sastanci su se prorijedili, premda sam i dalje za vrijeme petminutnog predaha između sata s vratiju našeg razreda napeto žurio prema drugom kraju hodnika, gdje su se oko svog ulaza okupljali 'šestaši'. Tako je to bilo i danas. Krzmao sam da li da se zaputim prema nekom

izmišljenom odredištu i prođem mimo njihovog razreda ne bi li je spazio, i na kraju odustao od ideje. Slijedeći sat je počinjao za koji trenutak, i stari Jerko Rapanić, koji nam je predavao latinski, već je polagano hodao hodnikom u našem smjeru.

Jedva što je počeo sat, komunistički su aktivisti u razredu, među njima također moj omiški suučenic i bivši politički 'ortak' Ivo Baučić, bili tiho pozvani vani na sastanak. Ivo je svoju transformaciju od pobožnog ministranta do predanog mladog komunista obavio u rekordnom vremenu, i premda nisam mnogo mario za njegov raniji oblik pobožnosti, njegova nova vjera mi je bila još manje simpatična pa smo se našli na suprotnim stranama barikade i malo smo jedan s drugim komunicirali. Njemu je, međutim, bilo poznato moje prijateljevanje s Ivicom Katušićem, i još prethodnog ljeta se u Omišu često našao u našoj blizini. Skojevc¹¹ i 'puni' članovi Partije često su se sastajali u školskom vremenu, i kada su se sada naši komunisti u razredu – bilo ih je valjda troje ili četvoro – po običaju tiho išuljali vani nitko tome nije pridavao neki posebni značaj. Rapanić je otvorio Tacita, uzdahnuo i počeo čitati polagano u svom ostarjelom baritonu koji se kotrljao iz dubine njegovog grla, zastajkujući i izgovarajući sad ovu sad onu riječ s posebnim naglaskom da bi joj podvukao smisao. Kao uvijek, latinski je tekst čitao s čuvstvom kao da ga miluje i želi zaštititi od poganih ruku. Koji put bi se zaboravio i zanio do granica teatralne retorike, a onda se prenuo kao da se budi iza sna, i glas bi mu se povratio u uobičajeni smireni ritam. Uvijek je inzistirao na čistoj dikciji, i kad bi netko – božesačuvaj – krivo pročitao ili krivo naglasio koju riječ, izbrazdano lice bi mu se iskrivilo u izraz beskrajnog gnušanja i s uzdahom bi pogledao u strop. 'Bože, Bože, Bože...' zastenjao bi, izgovarajući svaku riječ kao vapaj. 'Kao da je turski...' Onda bi polako rupčićem obrisao oči i trebalo mu je nekoliko sekundi da se smiri.

¹¹ Članovi organizije komunističke omladine.

Iz svojih bilježnica vidim da smo radili Tacitove *Anale*, i to baš izvještaj o sudskom postupku protiv Cremutiusa Cordusa zbog 'uvrede veličanstva'. Rapanić je intonirao:

Quo magis socordiam eorum irridere libet, qui praesenti potentia credunt extingui posse etiam sequentis aevi memoriam. Nam contra...

Je li se iza tog starog izbrazdanog lica krio potajni buntovnik? Katkad je bilo teško oteti se dojmu da nam je Jerko na svoj naoko nedužan način pokušao objasniti daleko više od sintakse i osobitosti stila Tacitove proze. Ludilo naših političkih 'rukovodilaca', koji su progonili svoje kritičare te prekrajali povijest i kušali falsificirati ili čak izbrisati nepoželjne činjenice iz memorije budućih generacija bilo je svuda na vidjelu oko nas. Tacitov tekst poslije dva milenija nije nimalo izgubio na suvremenosti. Što je Jerko dalje čitao, to mu je više podrhtavao glas i nisam mogao od njega oteti pogleda.

Na to je u razred ušao podvornik Kuzma, noseći upravite-ljev nalog da se svi odmah okupimo na miting u gimnastičkoj dvorani. Rapanić je ozlovoljen prekinuo sat i svi smo se zaputili niz stepenice u prizemlje, očekujući da će nas opet neki aktivist ili partijski funkcionar gnjaviti svojim tiradama. Propagandni mitinzi i partijske manifestacije bili su stalno na dnevnom radu, ali posebno su učestali otkako je izbila afera sa *Informbiroom*. U svakoj takvoj zgodi skandirale su se do promuklosti parole u slavu 'druga Tita i Partije' i slali gorljivi telegrami vjernosti i podrške Centralnom komitetu. No, po nekim znacima, ubrzo se vidjelo da se ovoga puta nešto posebno sprema. Kod govorničke platforme stajala je jedna grupa nepoznatih ljudi, koji su nešto žurno raspravljali s aktivistima iz školske organizacije 'Narodne omladine' (u kojoj su 'skojevci' imali glavnu riječ) i mrko pogledavali preko glava učenika u našem smjeru. U dvorani se sakupila cijela škola od oko 400 đaka s profesorima, i mi 'osmaši' iz obje paralelke A i B našli smo se kao obično na krajnjem rubu mitinga, pozadi. Svi smo stajali.

Zatim se uspeo na podij predsjednik školske omladinske organizacije Mirko Barić. Ono što je zatim uslijedilo prenosim više manje doslovce iz svojih ondašnjih zabilježaka.

Barić je bio niskog stasa, bucmastog lica i sitnih očiju. ‘Drugovi...’ – počeo je, naprežući se da pojača svoj po prirodi anemičan i kolebljiv glas i ubrizga mu autoritet – ‘sakupili smo se danas s jednim važnim zadatkom...’ Nakašljao se. ‘U ovom teškom vremenu za našu zemlju...’ Uz najbolju volju nije mu išlo, pa je stao i opet započeo. ‘Tekovine naše revolucije...’ – Glas mu se slomio, pa se opet nakašljao i pogledao nervozno naokolo, kao da hitno traži podršku, a onda naglo prešao na glavnu točku. ‘Drugovi, kad se naša zemlja mora boriti sa sramotnim klevetama...’ – ‘klevete’ su se ritualno spominjale u svim političkim govorima, uz istodobno zaklinjanje da ‘naša zemlja ne skreće s pravog puta’ i nitko nije tome obraćao posebnu pažnju; međutim Barić je sada promijenio ton – ‘ima neprijateljskih elemenata koji rovare u našoj sredini... Među nama, drugovi, u ovoj školi... uvukli su se neki elementi, koji unatoč teškim danima...’ Svi prisutni su se sada prestali meškoljiti i u dvorani je zavladao tajac. ‘Oni rovare protiv tekovina naše herojske Narodnooslobodilačke borbe. Njima, drugovi, nema mjesta u našim redovima...’

Neprijateljski elementi, ispostavilo se, bili su učenica Volga Treursić, članica Partije, koja je navodno nešto bila rekla u prilog Informbiroa u gradskom komitetu Narodne omladine, zatim učenica Eugenija Petrikov, koja se prezirno izražavala o ‘našim narodnim vlastima’, i najposlije Edo Pivčević, ‘glavni razorni elemenat, koji je kroz svoja brojna istupanja na satovima hrvatskoga, filozofije i povijesti pokazao svoj idealistički i anti-marksistički stav...’

Slušao sam skamenjen dok je on nastavljao svoju harangu, redajući optužbe za optužbom i aludirajući na moju ‘pokvarenu reakcionarnu pozadinu’. ‘...Potječe iz nezdrave buržoaske sredine... Majka mu je bila u zatvoru... Šuruje s bivšim ustaškim novinarom Ivicom Katušićem...’ Ono ‘šuruje’ zvučilo je posebno

zloslutno. To je riječ koja se redovito rabila protiv ‘narodnih neprijatelja’ i još su do pred kratko vrijeme ljudima optuženim za ‘šurovanje’ sumarno skidali glave. Tko je školskoj Narodnoj omladini dojavio to moje omiško ‘šurovanje’ s Ivicom? Tražio sam pogledom među prisutnima jedno dobro mi poznato lice, ali se izgubilo u gomili. Barić je nastavio: ‘Vrši krajnje negativan utjecaj na drugove u razredu... svojim izazovnim ponašanjem daje loš primjer za ostale... za cijelu školu.’ Bilo je očigledno kuda on smjera i hladni žmarci su mi počeli podilaziti na leđima. ‘Školska omladinska organizacija – zaključio je svoj govor – ‘odlučila je stoga da zatraži od profesorskog vijeća da se ovi elementi odmah isključe iz škole. Slažete li se, drugovi, s ovim prijedlogom?’

Barić nije bio vješt govornik. Većina u dvorani zurila je u pod ili nekuda u zrak. Aktivisti oko pozornice počeli su se zbušnjeno okretati, nesigurni što im je trebalo činiti. Bilo je jasno da je netko od organizatora mitinga morao hitno intervenirati ako se željelo izbjeći da se cijela predstava ne izvrne u farsu. Poslije trenutne zbušnjene stanke, tadašnji sekretar Gradskog komiteta omladine Ivo Petrinović skočio je na podij i sav uzdihan i zajapuren u licu promijenio pitanje. ‘Tko se *ne slaže* s ovim prijedlogom neka digne ruku...’ Petrinović je očito imao više iskustva s takvim stvarima. Kao što je bilo za očekivati, opet se nitko nije javio. Poslije trenutka kolebanja digao sam ruku. ‘Ja se ne slažem...’ rekoh.

Gledao me zgranut. Ispred podija gdje su se bili sakupili skojevski aktivisti čulo se glasno negodovanje, zatim neki prijeteći povici i zvižduci. ‘Ne znam koje pravilo sam prekršio i što mi se to pripisuje u krivnju...’ – dodao sam kad se graja malo slegla. Raskuštrane riđe kose i crven kao jastog upirao je prstom prema meni i počeo nešto nesuvislo govoriti o ‘izgradnji socijalizma’, a onda se stresao i retorično uzviknuo: ‘Da li ti, druže, prihvaćaš da je marksizam-lenjinizam jedina ispravna naučna društvena teorija...?’ Stajao sam u zadnjem redu dok je on vikao na sav glas preko glava sakupljenih đaka. Iz obraza

mi se iscijedila krv, i drhtao sam po cijelom tijelu dijelom iz jarnosti, dijelom iz straha. Riječi su mi same od sebe dolazile na usta, kao da ne pripadaju meni, niti su pod mojom kontrolom. ‘Dobro ne poznajem tu teoriju’ – odvratio sam – ‘da bih mogao donijeti neki sud...’ No jedva što sam to izustio, oko podija se podigla urnebesna graja. Skojevci su počeli zviždati, udarati nogama o pod i skandirati ‘Van, van, van...’ Bilo je ne samo besciljno nego nemoguće kazati išta više, te sam se okrenuo i napustio dvoranu.¹²

Popeo sam se na kat u razred, nesiguran da li da ostanem ili pokupim knjige i odem kući. Uto su se ostali učenici također počeli vraćati, najprije jedan po jedan, zatim u malim grupicama, smeteno se ogledavajući i ne znajući kako da se prema meni odnose. Budući da sam napustio dvoranu dok je miting još bio u tijeku, aktivisti su izgubili živu metu i miting je ubrzo priveden kraju, s odlukom da se zahtjev Omladinske organizacije za moje isključenje iz škole odmah proslijedi školskim vlastima. Nije bilo glasovanja, ali kako su svi prisutni šutjeli, po običaju je objavljeno da je rezolucija usvojena ‘jednoglasno’. Moj prosvjed je bio irelevantan. Domalo su Duško Nožica i Velimir Terzić došli u razred s viješću da se skojevci vani spremaju da me izmlate. Takvi incidenti su se često događali, i trebalo je biti na oprezu. Pričekali smo kojih desetak minuta, i onda su me oni otpratili kući.

U idućih tjedan dana, tijekom dva poslijepodneva, komisija od tri profesora pod predsjedavanjem direktora Rumore formalno me ispitivala ‘da utvrdi činjenice’. Članovi komisije bili su Krešić, Vernić i Cotić, svo troje članovi Partije i, kako se uskoro ispostavilo, isti oni koji su me denuncirali u svojim partijskim forumima i u zajednici s komunističkom omladinskom organizacijom inicirali postupak protiv mene. Krešić i Vernićka su sada željeli utvrditi prave motive mojih intervencija za

¹² Petrinović je navodno kasnije, osobito u vrijeme ‘Hrvatskog proljeća’ 1971. godine, donekle revidirao svoj raniji militantni marksizam.

vrijeme njihovih satova, pa su me beskrajno ispitivali o mojim 'stavovima' – zašto sam pokretao pitanja o građi izvan programa, što sam 'doista mislio' pod ovom ili onom opaskom, itd. Povjesničarka Cotić vodila je zapisnik i s vremena na vrijeme komentirala o mom upadljivom nedostatku interesa za vrijeme lekcija o historijatu komunističkog pokreta, a Krešić se sjetio jednog mog ironičnog smješka kad je u jednoj prilici tumačio osnovne postavke dijalektičnog materijalizma. Direktor Rumora, premda je oficijelno predsjedavao tim ispitivanjima, tijekom cijelog postupka nije izustio ni riječ.

Zatim su tražili da podpišem zapisnik. Kolebao sam se, ali Rumora je inzistirao da je to propis. Ipak, nisam htio dati dojam da prihvaćam njihove navode, pa sam dodao perom podno zapisnika: 'Budući da iz gornjega proizlazi da nema nikakve stvarne krivice, tražim objašnjenje zbog čega me se uopće osuđuje' i zatim se podpisao. Krešić je mračno nabirao obrve i šibao me pogledom. Rumora se digao iza svoga stola i ostao na mjestu, valjda čekajući da odem. Bio je tanak i koštunjav, i odijelo mu je uvijek izgledalo broj ili dva veće od njegove prave mjere i rukavi su mu se sa šava na ramenu spiralno svijali niz ruku. Asketsko mu se lice sada iskrivilo u izraz bola, i kad je svojim razrokim očima pogledao prema stropu izgledao je kao svetac koji moli milost od Svemogućega.

Nekoliko dana poslije toga – 7. svibnja – otišao sam u školu kao obično, premda se poslije onog mitinga nitko od profesora više nije za me zanimalo, niti me ispitivao o zadanom gradivu. Malo poslije nego što je zazvonilo zvono, povorka od oko osmero nastavnika, na čelu s direktorom i našom razrednicom, ušla je u razred. Poredali su se jedan do drugoga na podijumu ispred table, od katedre kod prozora do suprotnog zida. Većina se nelagodno vrtila na mjestu i gledala u zid ili neodređeno preko naših glava. Zatim je razrednica Vernić pročitala odluku nastavničkog vijeća, prema kojoj od toga časa 'prestajem biti đak ove škole'. U međuvremenu, dodala je, odgovarajući zahtjev će biti podnesen na odobrenje Ministarstvu prosvjete

u Zagrebu. Kao da je uopće moglo biti sumnje u ishod. Doista, početkom lipnja dobio sam pismenu obavijest direktora, u kojoj mi stavlja do znanja da sam prema rješenju Ministarstva prosvjete *Pov. br. 1092* od 30. svibnja 1949. isključen iz 'svih škola, bez prava polaganja privatnog ispita' sve dotle dok ne dokažem da sam se 'vidno popravio'. Nije bilo jasno zašto je moj dosje u Ministarstvu bio registriran kao 'povjerljiv'. Nije također bilo nikakve naznake o tome što bih trebao učiniti da pokažem da sam se 'vidno popravio', premda je iz tadašnje opće prakse bilo očito da će mi u svrhu dokaza trebati pozitivna pismena 'karakteristika' odgovarajuće partijske instancije. Ništa se nije moglo postići bez takve 'karakteristike', a obzirom na ukorijenjeno neprijateljstvo lokalnih vlasti prema našoj obitelji bilo je malo izgleda da ću ikada moći dobiti njihovu podršku. Po svemu se činilo da je mome školovanju zauvijek došao kraj.

Dva dana poslije odluke profesorskog vijeća da napustim školu vratio sam se obalnim parobrodom kući u Omiš. Jugo je dizalo more, i kišni oblaci su se bili zgusnuli nad Bračkim kanalom. Parobrod je odlazio u osam izjutra i zaputio sam se rano prema luci noseći kovčeg pun knjiga i često zastajao zadihan. Svaki korak mi se činio besmislen. Na pristaništu kod Lučke kapetanije iznenada se pojavio Duško. Dojurio je biciklom, i palo mi je na pamet da za njega škola počinje domalo u osam kao obično. Nije bilo vremena za dug razgovor i samo smo jedan drugome stisnuli ruku. Znao sam točno koji predmeti su toga jutra bili na školskom rasporedu. Prvi sat je bila matematika, i profesor Namar će na ploči sigurno objašnjavati asimptotu hiperbole; zatim će Kljenak cijeli razred povesti u fizikalni laboratorij i tumačiti foto-električni efekt, a Krešić će na svom satu, ne znam po koji put, govoriti o suprotnostima građanskog društva. Školski se život nastavljao po ustaljenoj kolotečini. Kratko nakon što je Duško otišao, kad se parobrod već bio zahućio na polazak, u daljini sam spazio Miru kako hita prema obali. S ruba mi je gata nešto zadihano doviknula, ali parobrod se već bio otisnuo i nisam razumio njezine riječi.